

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-1.8 Dizi -Sayı 2

Erciyes Üniversitesi
Türk Dünyası Araştırma Merkezi

I. Uluslararası
Selçuklu Sempozyum

**SELÇUKLU TARİHİ
KÜLTÜR VE MEDENİYET
(Bildiriler I)**

**27-30 Eylül 2010
Kayseri**

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. M. Metin HÜLAGU
Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI
Prof. Dr. Ali AKTAN
Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA
Doç. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN

TÜRK TARİH KURUMU

Ankara-2014

Uluslararası Selçuklu Sempozyumu (1. : Kayseri : 2010)

I. Uluslararası Selçuklu sempozyumu : Selçuklu tarihi : kültür ve medeniyet : bildiriler I, 27-30 Eylül 2010, Kayseri / düzenleyen Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi ; yay. haz. M. Metin Hülagü... [ve başk.]. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2014.

x, 550 s. : res. (çoğu rnk.), hrt., pl., tablo ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; IV/A-2-1.8. Dizi-Sa. 2).

Bibliyografya var.

ISBN 978 - 975 - 16 - 2780 - 3 (tk.)

ISBN 978 - 975 - 16 - 2781 - 0 (1.c.)

I. Selçuklular _ Tarih _ Kongreler. 2. Selçuklular _ Kültür _ Kongreler.
3. Selçuklular _ Medeniyet _ Kongreler. I. E.a. II. E.a. : Selçuklu tarihi.
III. Hülagü, M. Metin. IV. Dizi

956. 1014

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun 22/06/2011 tarih ve 639/18-29 sayılı Yönetim Kurulu kararı gereği basılmasına, 29/03/2012 tarih ve 656/4 sayılı kararı gereği 1500 adet basılmıştır.

ISBN 978-975-16-2780-3 (tk.)

978-975-16-2781-0 (1.c.)

Baskıya Hazırlık: Erdal Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Baskı: Diyanet Vakfı Matbaası - ANKARA

ANADOLU SELÇUKLULARINDA MEDRESELERİN KURULUŞU, YAPISI VE İŞLEYİŞİ

GÜRAY KIRPIK*

Giriş

Bu çalışmada Anadolu Selçuklu medreselerinin Büyük Selçuklu Nizamîyeleri ile karşılaştırılması, kuruluş, yapı ve işleyiş bakımından ele alınacaktır. Anadolu Selçuklularında medreselerin kuruluş ve idare usulleri, medrese-vakıf sistemi, öğretim elemanları ve öğrencilerinin seçilmesi, dersleri, derslerinin usul ve adabı konularında bilgi verilecektir. Ortaçağ kaynaklarına ve tetkik eserlere dayalı olarak yapılan çalışma neticesinde Anadolu Selçuklularında medreselerin çeşitli bakımlardan işleyişine değinilecektir.

Selçuklular döneminde Anadolu'da XV'nci yüzyıldan önce yapılmış 80 tane medrese olduğu bilinmektedir. Bunlara adları yalnızca kaynaklarda geçen 58 medreseyi de eklemek gerekir. Bu isimlerin dışında da medreselerin olduğu muhakkaktır. Bu dönemde kervansarayların gelirleri medreselere bırakılmıştı. Anadolu'da Selçuklulardan sonra en gelişmiş medreseleri Osmanlılar kurmuştur. Bunu hem yapıda hem de işleyişte görmek mümkündür.

1- Anadolu Selçuklularında Medreselerin kuruluşu

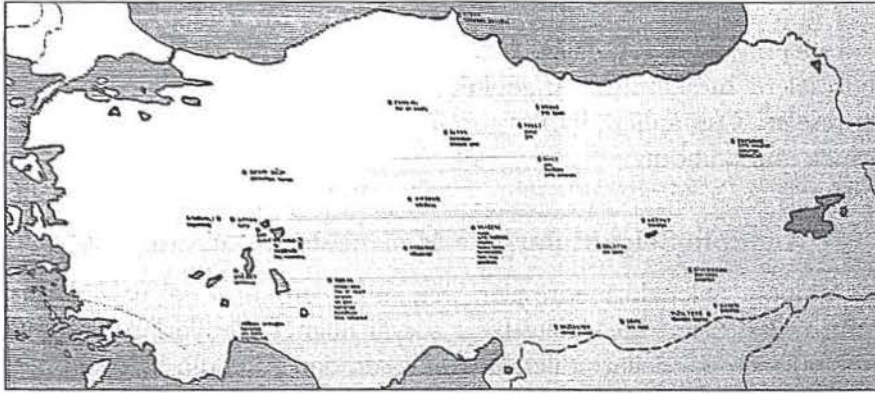
Anadolu Selçuklu medreseleri döneminin en kurumsal ve sistematik eğitim müesseseleri idi. Adeta birer sosyal hizmet görüyorlardı ve halka açık üniversite modelleri idiler. Tarihi bakımdan Anadolu Selçuklu medreselerinin Büyük Selçuklu medreselerinin devamı özelliğini taşıdığı ve hatta onu tekamül ettirdiği görülmektedir. Öyle ki, medreselerde görev alan müderrisler bile Nizamiye Medreselerinden mezun olan öğrencilerdendir.

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi Ankara /TÜRKİYE

Medreseler Doğu Anadolu'dan başlayarak Batı Anadolu'ya doğru kuzey ve güney istikametinde kronolojik ve coğrafi bir çizgide kurulmuş ve yayılmıştır. Bu durum medreselerin kurulduğu şehirler ve kuruluş tarihleri göz önüne alınarak harita üzerinde gösterildiğinde daha açık görülecektir.

Anadolu'ya medreselerin girişi doğudan batıya şu şekilde gelişmiştir:

- 1-Birinci olarak Horasan ve Maverünnehir yöresinde 907 yılından önce
- 2-Irak bölgesinde 1064 yılından itibaren
- 3-Şam'da 1097'den itibaren
- 4-Mısır'da 1137'den itibaren
- 5-Hicaz'da 1183'ten itibaren
- 6-Tunus'ta 1249'dan itibaren
- 7-Fas'ta 1286'dan önce
- 8-Anadolu'da 1146'dan itibaren
- 9-Endülüste 1349'dan itibaren medreseler görülmeye başlar. ¹

Bütün bunlarla birlikte medreselerin ne zaman, nerede, hangi faktörlerin etkisiyle doğduğu konusunda araştırmacılarca henüz bir görüş birliğine ulaşılamamıştır. Muasır tarihçilerden İsfehani'nin ifadesine göre,

¹ Naci Ma'ruf, *Ulemau'n-Nizamiyat ve Medarisu'l-Maşruk el-İslami*, Bağdat, 1973, s. 13-14.

Nizam'ı-Mülk bir şehirde âlime rastladığı zaman onun için medrese kurduyor, medreseyi vakıf ve zengin bir kütüphane ile donatıyordu.² Anadolu'da Konya'da büyük Selçuklu vezirinin adını taşıyan ve muhtemelen onun ailesinden ileri gelenlerin yaptırdığı, Konya'da bir medrese inşa ettirerek oraya hocalar göndermesine dair bilgiler bulunmaktadır. Aynı şekilde İstanbul'da da ribat, hankah ve bir mescit inşa ettirdiği belirtilir.

Ahbar-ı Selaçka-yı Rûm'da "Bu yılda, Müslimanların evlerini yağmaladılar ve onlara eziyetler ettiler. Birdenbire inayet-i ilahi yetişti ve Konya hâkimi Cemaleddin, Keyhatu Han'ın önünden Konya'ya geldi. İleri gelenler Nizamiye Medresesi'nde toplanmıştı. Keyhatu Han'ın yarlıklarını okudular ve kavga yerini sakinliğe bıraktı." denmektedir. Bu medresede görev yapan hocalardan biri Nahiv, Usul ve Tefsir ilmi alimlerinden olan Konya Kadısı Ebu'l-Abbas Ahmed bin Kalemşâh Konevî bu medresede eğitim vermişti ve medresenin birçok başka hocası vardı. Konya'da bir başka medrese de Muslihiye medresesi idi ki bu Nizamiye ile çağdaş bir medreseydi.³

Yine kuzeyde Erzurum, Sivas ve güneyde Cizre, Mardin, Diyarbakır, Kayseri istikametinde ilerleyen Anadolu'daki Türk fütuhatının paralelinde medreselerin Nizamiye'nin devamı olarak inşa edilmesi göze çarpmaktadır.

Tarihçi M. Asad Talas'ın Anastas'tan aldığı ifadeye göre, Nizamiye'nin XV. asrın sonunda veya XVI. asrın başında Osmanlı idaresi döneminde ortadan kalktığı kanaatine ulaşabildiğine göre⁴ Nizamiyenin devamı olarak görebileceğimiz Anadolu Selçuklu medreseleri Orhan Gazi'nin İznik'teki medresesi ile bir devamlılık ve tekamül yaşayarak Osmanlı'ya intikal etmiştir.

Paris'te ilk Vakıf-Medrese (yüksekokul) "College de Dixhuit" Onsekizler Koleji adı altında Dominic Jocius de Londonis tarafından Hotel-Dieu bünyesinde 1180 yılında kurulmuştur. Kuruluşun Haçlı Seferlerinden yaklaşık yüz yıl sonra olması dikkati çekicidir. Anadolu Selçuklu medreselerinin ise İlk Anadolu Beyliklerinden başlayarak (1130'lardan itibaren) inşası ve Alaaddin Keykubat döneminde zirve çağına doğru tırmanmış olduğu görülmektedir.

² Köymen, *a.g.e.*, s. 356-382.

³ Nurullah Kesâi, *Medaris-i Nizamiyye Te'sirât-ı İlmi ve İctimai-yi An*, Tahran, 1374, s. 252.

⁴ M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim Öğretim*, Çev.: Sadık Cihan, Etüt Yayınları, Samsun, 2000, s. 47.

2- Anadolu Selçuklularında Medreselerin Yapısı

a. Mimari yapı

Medrese eğitiminin sıkı ve keskin kuralları adeta mimariye de yansımıştır. Anadolu Selçuklu medreselerinden sadece Külük Cami ve Medresesi'nin pencereleri dışarı açılmaktadır. Bunun sebebi de pencerenin bu camiye has bir biçimde sokaktan epey bir yüksekte kalmasıdır. Bu hâl eğitim öğretimde dikkatin dağılmaması ve dışarıda olan bitenden etkilenmemeye dönük önemli bir eğitim öğretim mekan özelliğidir. Mimari yapı incelendiğinde simetrik ve geometrik yapı itibarıyla Nizamiye'nin devamı olan medreseler oldukları çok aşikar görülür. Anadolu Selçuklu medreselerinde taç kapının özelliklerine bakıldığında Türk-İslam sanatının izleri her nakışta göze çarpar. Yuvarlak, sivri, atkı taşı ve Bursa kemerleri ile örtülü giriş kapıları, taç kapılar ve kavsaraları, ana kapı süsleme ve kitabeleri kendine ait biçimleriyle özgünlerini dünyaya göstermektedir.⁵ Taç kapılar erken Osmanlı döneminde gelişerek devam etmiş, İslam ve Türk tarih ve kültürüne has bir süsleme sanatı ile bezenmiştir.⁶

b. Yönetim, maaş ve görev yapısı

Nizamiye Medresesi Akademik ve İdari Personeli	Görev Tanımı
<i>Medrese Mütevelli Heyeti, Mütevelli, Müşrif ve Reisü'l-Müdrisîn</i>	<i>Medrese İdare Heyeti (Vakfın harcama işleri mütevelli heyet veya mütevelli heyetin görev verdiği kimse tarafından yürütülür). Karatay vakfıyesi örneği verilebilir.</i>
<i>Nâzır-ı Vakf Nâib-i Nazır</i>	<i>Medrese İdari İşleri Sorumlusu</i>
<i>Müdris (Şeyh=Meşyeha=Üstad)</i>	<i>Öğretim Üyesi</i>
<i>Nâib-i müdris (vekil-i müdris veya Dânişmend)</i>	<i>Müdris yardımcısı/Stajyer olan müdris adayı denilebilecek kimsedir.</i>

⁵ Hüseyin Rahmi Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taç Kapılar*, İzmir, 1982, ss. 46-48.

⁶ Şakir Çakmak, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taç Kapılar (1300-1500)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, ss. 14-18.

<i>Misafir öğretim üyesi /Alim bir kimse veya Kadı gibi ulemadan bir zat olabilirdi</i>	<i>Konferans tarzı derslere gelen kimsedir.</i>
<i>Mülazım</i>	<i>Öğretim Üyesi (Doçent), İlmî Çalışma Yapan</i>
<i>Muid</i>	<i>Araştırma Görevlisi (İleri düzey özel öğrenci)</i>
<i>Müfid</i> <i>Müstemi'</i> <i>Müştegil</i>	<i>İhtisas öğrencileridir.</i>
<i>Müntehi</i> <i>Mutavassıt</i> <i>Mübtedi</i>	<i>Üniversite düzeyi öğrenciler (Öğrenciler bir dersi birden çok öğretim üyesinden alabilmektedir. Böylece daha çok müderristen ilim tahsil etme ve icazet alma imkanları vardır).</i>
<i>Kapıcı veya bekçi (Bevvab),</i> <i>Aşçı (Tabbah)</i> <i>Kütüphane memuru(Hazinü'l-Kütüp),</i> <i>Katip (Muhdır),</i> <i>Yoklama Memuru (Kâtib veya Kütabu'l-Gaybe),</i> <i>Muhasip ve Câbi (Kayyim, Muhassıl veya Tahsildar)</i> <i>Hâfız, İmam, Müezzîn, Duahân, Na'athan,</i> <i>Salâhan, Hatib (Cami görevlileri)</i> <i>Ferrâş (Hizmetli, Temizlik işleri sorumlusu)</i> <i>Usta (Tamirci)</i> <i>Câbi (hububat toplayıcı kimse)</i>	<i>Medrese memurları (Çoğu zaman mütevelli belirler).</i>

Medresede aylık ücret ortalama rakam tercih edilmiştir:*(Sivas Gök Medrese Örneği)*

Müderris	150	dirhem (yilda 1800 dirhem)
Muid	50	(yilda 600 dirhem)
Bevvâb	25	(yilda 300 dirhem)
Aşçı	15	(yilda 180 dirhem)
Ferrâş	5	(yilda 60 dirhem)

Medreselerde görevlilerin sayısı ve nitelikleri her medresenin bulunduğu şehir, çevre ve vakfının durumuna göre değişmektedir. Mesela, çoğu zaman medreselerde vakit namazlarını kıldırarak 4-5 görevli bulunur ve müderrisler de derslerini fasilasız takip ederlerdi. Caca Bey vakfiyesinde “..... medresede Cuma namazı kılınması ve hutbe okunmasını şart etti ki, maksadı yüce Allah'ın huzurunda derecesini artırmak ve O'nun rızasını kazanmaktır...” denilmektedir.⁷ Bu yapıyla medreselerin bir külliye yani günümüz karşılığı bir kelime olarak kampus (yerleşke) yapısında olduğu görülmektedir. Dinî bakımdan Anadolu Selçuklu medreselerinde görevli imamların bazıları Şafii ve bazıları da Hanefi idi. Mesela, Sivas Gök Medrese’de Şafii iken Konya Altun Aba Medresesi Camii imamı Hanefi idi. Öte yandan bazen bir memura birden fazla görev verilebilirdi. Medreselerin vakfiyelerinde her görevlinin maaşı ayrı ayrı belirtilmiştir.

3- Anadolu Selçuklularında Medreselerin İşleyişi

a. Vakıf-Medrese işleyişi

Vakfiyesi günümüze ulaşabilen Selçuklu medreseleri şunlardır: Sivas Gök Medrese, Amasya Halifet Gazi Medresesi, Konya Karatay Medresesi, Konya Sahibiye Medresesi, Konya İnce Minare Medresesi, Konya Altun-Aba Medresesi ve Kırşehir Caca Bey Medresesi. Bunlardan Konya Altun-Aba ve Kırşehir Caca Bey Medreselerinin Vakfiyeleri, İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesinde 3416 ve 2198 numarada kayıtlıdır. Diğer vakfiyeler ise Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 604, 610, 577, 591 ve 592 numaralı defterlerde kayıtlıdır.

Mütevellinin vakfın bütün idari işlerini idareden sorumlu olduğu söylenebilir. Bir görevi de idari personeli teftiştir. Genel olarak müderris hiyerarşik çatının en zirvesinde görülür. Ancak mütevellinin müderrislere yakın ya da bazen onlardan yüksek bir maaşı olduğu bilinmektedir. Öğrencilerin durumlarından da o sorumludur ve törenleri de ayarlar. Dolayısıyla o tam bir işletmeci gibi durmaktadır. Mütevellinin net maaşının hocadan yüksek olması da söz konusu olabilir. Ayrıca mütevelliye ayrılan para 5’te birden 3’te birlik vakıf gelirlerine kadar çıkabilmektedir. Sivas Gök Medrese, Ertokuş Medresesi ve Caca Bey Medresesi buna örneklerdir.

⁷ İbrahim Balık, *Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:III, Sayı: 2, Aralık 2001, s. 8.

Selçuklular zamanında kurulan medreselerin işlemlerini sağlayan en önemli faktör vakıflardır. Selçuklu medrese sistemini destekleyen vakıflar, bu müesseselere ilmî ve idarî özerkliğinin yanında mali özerklikte sağlıyordu.⁸ Bir medrese dört temel üzerinde yükselirdi. *Bunlar hoca, öğrenci, dersler ve medrese mekanıdır.* Bağdat Nizamiye Medresesi'nin bakımı ve inşasına hizmet eden zengin bir vakıf kurulmuştu. Bu vakfın gelirleri hocaların ve öğrencilerin geçimlerine yetiyordu. Öğretim elemanları ve öğrenciler maaş, burs, elbise, yiyecek ve eşyalarını okuldan alıyorlardı. Medresenin bu tür masraflarının senelik 15.000 dinara ulaştığı tahmin edilmektedir.⁹ 1184'te Medrese'yi ziyaret eden İbn Cübeyr, vakıfların gelirlerinin bakım ve tamir masraflarını, aynı zamanda memurlarının maaşlarını da karşıladığını nakletmektedir.¹⁰ Bu durum XIII. yüzyılın sonuna kadar sürmüş olmalıdır.

Medresenin idaresinin Nizamü'l-Mülk'ün soyundan gelenler tarafından 1220'ye kadar sürdürüldüğü söylenebilir. Buna göre, O'nun soyundan son halef Ebu Ali Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ahmed Nizamü'l-Mülk idi.¹¹ 1312 tarihinde Halife'nin Şerif İzzeddin Ebu'l-Fazl Haşimi Mansuri'ye Mustansiriyye ve Nizamiye medreselerinin idaresini vermesiyle Nizamiye tekrar eski muhteşem zamanlarına döndü.¹²

Bağdat Nizamiye Medresesi'nde her memurun, hocanın, hoca yardımcısının ve hatta kapıcının (bevvab) Nizamiye'ye kabul edilebilmeleri için gerekli şart olarak Şafii olmaları istenirdi.¹³ Nizamü'l-Mülk'ün çocukları zamanında da bu kurala uyulmuştu. Alim Ebu Bekr Mübarek b. Ebu Talib Vecih Dahhan'ın (1137-1215) Hanbeli mezhebini bırakmaya ve gramer kürsüsünü işgal edebilmek için Şafiliği kabul etmeye mecbur olmuştu. Edebiyat hocası Ali Fasih Ebu Hasan Esterâbâdi (ölm. 1122)'nin Şiiliği keşfedildiği için kovulduğu bilinmektedir.¹⁴

⁸ Mehmet Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı III*, TTK, Ankara, 1992, s. 362.

⁹ Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atu'z-Zaman fi Tarihi'l-A'yan*, Yay. A. Sevim, Ankara 1968, s. 140; Köymen, *a.g.e.*, s. 363.

¹⁰ İbn Cübeyr, *Rihle(Seyahatname)*, *Endülüs'ten Kutsal Topraklara*, Selenge Yayınları, Çev.: İsmail Güler, İstanbul, 2003, s. 167; İbnü'l-Cevzi, *El-Muntazam Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler*, Çev.: Ali Sevim, *Türk Tarih Kurumu Belgeler Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı: 30, 2005s. 77-78.

¹¹ Talas, *a.g.e.*, s. 47.

¹² Talas, *a.g.e.*, s. 48.

¹³ İbn Hallikan, *Vefeyatu'l-A'yan ve Enbai Ebnai'z-Zaman*, I-VI, Tahkik: İhsan Abbas, Mektebetu Dar Sadr, Beyrut, 1968, I, s. 444.

¹⁴ İbn Hallikan, *a.g.e.*, I, s. 444.

Ancak daha sonra bu kural esnek hâle gelmiş olmalıdır ki, mezhepçe Hanbeli Âlim İbn Cevzi, Şafii mezhebinden olmamasına rağmen, Nizamiye'ye hoca olmuştur. Belki de imtiyazlı hoca olarak muamele görmüştür, diyebiliriz.

a. Medreselerde Öğretim Elemanları, Öğrenciler ve Dersler

Medresede dersler her ders için belli kitaplar üzerinden yürütülürdü. 3 veya 4 yılda okul bitirilirdi. Derslerin süresi ise bizzat müderrisin insiyatifine bırakılmıştı. Derslerin günde 3x40 (120 dakika) ile 6x40 (240 dakikaya) saate kadar olduğu görülür. Cuma günleri tatil günleridir. Bunun dışında haftanın bir başka günü (genel olarak Salı) alışveriş günü olarak düşünülür ve tatil olurdu. Anadolu Selçuklu medreselerinde okutulan dersleri bir cetvel şeklinde şu şekilde göstermek mümkündür:¹⁵

<i>Din ve Hukuk Dersleri</i>	<i>Dil, Edebiyat Dersleri</i>	<i>Felsefe Dersleri</i>	<i>Müspet Bilim Dersleri</i>
<i>Kur'an okuma (Kıraat)</i>	<i>Arap Edebiyatı</i>	<i>Hikmet</i>	<i>Tıp</i>
<i>Tefsir</i>	<i>Fars Edebiyatı</i>	<i>Felsefe</i>	<i>Cerrahi</i>
<i>Hadis</i>	<i>Sarf</i>	<i>Mantık</i>	<i>Riyaziye</i>
<i>Fıkıh</i>	<i>Nahiv</i>		<i>Hesap</i>
<i>Kelam</i>	<i>Hitabet</i>		<i>Hendese</i>
<i>Usûl</i>	<i>Şür</i>		<i>Müsellesat</i>
	<i>Cerh ve Ta'dil</i>		<i>Simya</i>
	<i>Edeb</i>		<i>İlmü'n-Nüctüm (Astroloji)</i>
	<i>Tarih</i>		<i>Hey'et (Astronomi)</i>
			<i>Tabüyat (Coğrafya)</i>
			<i>(Tarih)</i>

¹⁵ Ayrıca bkz. Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit, Kayhan Yayınları, İstanbul 1991, C.6., s. 115-288; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1994, s. 40.

Selçuklu Nizamiyesinde İbn Cübeyr'in de şahitlik ettiği bir ders bu şekilde bir metotla işlenmekteydi. Anadolu Selçuklu müderrisleri de derslerini öğrencilerin seviyesine göre işlemekteydiler. Ders sırasında soru-cevap, açıklama, tahlil, sentez, muhakeme ve kavramaya önem veriliyordu. Genel bir ders işleme metodu ve mütevatir olarak gelen bir usul olduğu kanaatindeyiz.¹⁶ Bu eğitim (terbiye) geleneğinde şu taksimat bulunmaktaydı:

1. *Anlatım (İzah) ve Açıklama*
2. *İstifham*
3. *Hafıza çalışması (Ezber-dikte)*
4. *Tashih-Tekrar*
5. *Kavrama (muhakeme)*
6. *Müzakere*
7. *Münazara*
8. *Deftere yazma (dikte)*
9. *Telkin-dikkat çekme*
10. *"U" düzeninde ders işleme*
11. *Vazife ve ödev verme*
12. *İmtihan*

Bunların dışında hilaf, ta'lika, cedel, diyalektik yöntem, münakaşa, savunma ve istinsah (kopyalama) usullerinin birer öğretim aracı olarak kullanıldığı söylenebilir.¹⁷ Günümüzde pek eleştirilen ezber ve tekrar yönteminin tarihte çok işe yarayan ve hatta mecburi bir öğretim metodu olduğunu bilmek lazımdır. Özellikle kitap bulmanın ve kopyalamanın çok zor olduğu ortaçağ için "ezber" ve "tekrar" adeta insan beyninin bir kütüphane şeklinde kullanılmasını sağlayan önemli bir temel öğretim basamağı idi. "Ezber" yazmayla birlikte uygulanıyor ve "Tekrar" aynı şekilde bir kural olarak, insanın unutkanlığından kaynaklanan eksiklikleri gidermede bir tamir aracı olarak görülüyordu. "Muhakeme (kavrama)" ise uygulamada mecburi görülen bir öğretim metodu idi. "Müzakere" çağımızın "küme sistemi" öğretimine en uygun bir tarz olarak düşünülebilir. Deftere yazma, hattatlık ve müstensihlik (yazma-kopyalama) ise matbaa öncesi dönem için bir meslek idi. Böylece öğrenciler en azından bir müstensih olarak görev ve iş yapabilir, geçimini temin edebilirdi. Kısaca,

¹⁶ Makdisi, *Ortaçağda Yükseköğretim İslam Dünyası ve Hristiyan Batı*, Çev.Ali Hakan Çavuşoğlu-Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul 2004, s. 162-170.

¹⁷ Bkz. Makdisi, *a.g.e.*, s. 170-192.

medreselerdeki bütün öğretim yöntemlerinin bir gerekçesi ve mantığı bulunmaktaydı.

Anadolu Selçuklu medreselerinde öğrenciler ailelerinin onayları ve istekleri, müderrisin zeki öğrenciyi belli bir imtihanla seçmesi ile medresede burslu olarak okumaya hak kazanırlardı. Ailenin onayı olmadan medreseye öğrenci alınmazdı. Medresedeki öğrencilerin anne babalarından alınmış emanet bir yatılı öğrenci oldukları görülmektedir. Öğrenciler aşağıdaki tabloda tasnif edilmiş olan ders münderecâtı ile tahsil görürler ve sonunda "İcâzet-nâme" adı verilen bir mezuniyet belgesi ile mezun olurlardı. İcâzet "izin" demek olup "name" de mektub anlamına gelen bir tabir iken bu belge elinde bulunan bir göreve tayin edilebilecek kişi olarak görülürdü.

Anadolu Selçuklu medreselerinde genel olarak Türkistan ve Horasan taraflarından gelen tasavvuf ehli kimselerin ve alimlerin "müderris" olarak görev yaptıkları görülür. Müderrislerin verdikleri icazetnamelerde silsileler de bulunabilirdi. Özellikle hadis müderrisleri ve tasavvuf ehli kimselerden bazıları silsilename geleneğini sürdürmüşlerdir. Müderris mezuniyet töreninde öğrencisine "taç" veya "hırka" giydirirdi. Öğrenciler içinde kızlar da bulunuyor ve dersler buna göre halka açık olarak yapıldığı için kadın erkek ayırt edilmiyordu.

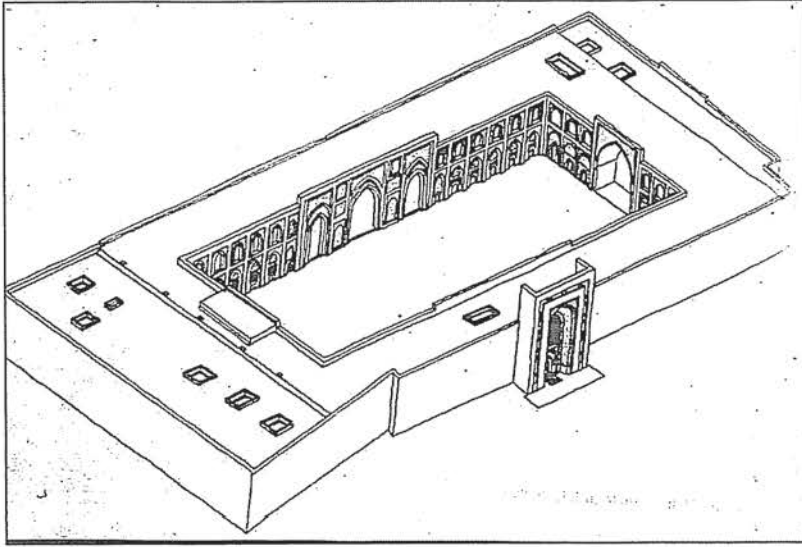
Sonuç

Anadolu Selçuklu medreseleri de Nizamiyelerde olduğu gibi tarihte "*eğitimde şans ve fırsat eşitliği*" sağlamanın mükemmel örneklerinden biridir. O zamanlar yükseköğretim maddî problemi olmayan, kolayca kitap satın alabilen ve çeşitli yerlerde araştırma yapabilenlerin hakkı idi. Devlet, medreseleri "*yatılı ve burslu*" bir eğitim kuruluşu hâline getirmekle öğretimde imkân ve fırsat eşitliğini sağlama çalışmalarına girişmiş oluyordu.¹⁸ Türklerde Karahanlılardan itibaren görülen "*imaret*" ya da "*aşevi*" geleneğinin Selçuklularda ve Osmanlı Devleti'nde zirve örnekleri de medrese öğrencileri ve medrese vakfı ile alakalıdır. Öyle ki, medrese öğrencileri için inşa ettirilen imaretlerde öncelikle medresenin yatılı öğrencileri yemeklerini yerler, ondan sonra fakir halktan kimseler bu aşevlerinde yemek

¹⁸ Bkz. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1994, s. 41.

yerlerdi.¹⁹ İmaretlar birçok kişiye iş sağlayan külliyelerin birer parçası olmuşlardır. Ayrıca medreseye yeni kaydolan bir öğrenci ile hücreli olan bir öğrenci aynı miktarda burs almadıkları için yemekleri de ona göre az veya çok istihkak olarak tayin edilirdi.²⁰

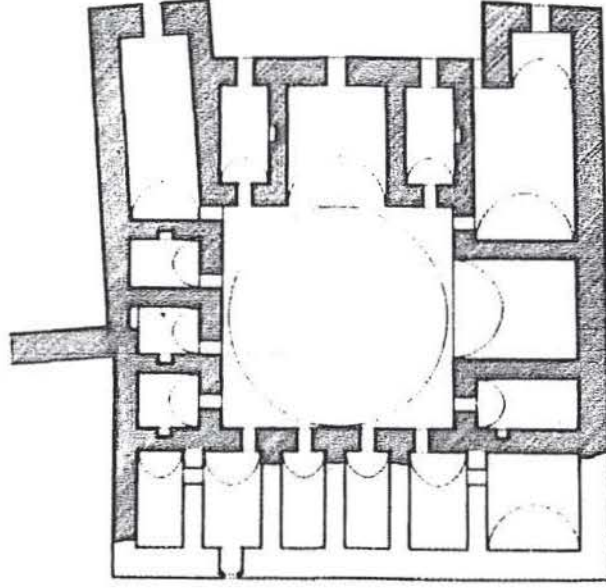
Anadolu'daki medreseler sosyal bilimlerden fen bilimlerine kadar geniş sahalarda öğretim ve eğitim faaliyeti göstermekte idiler. Dolayısıyla çağının en ileri teknik donanımlarına sahip yükseköğretim kurumları olmuşlardır. Medreselerin halka açık olması ve uzak diyarlardan öğrenci kabul etmesi, müderrislerinin uzak diyarlardan adeta büyük Selçukludan transfer edilerek getirilmesi Anadolu'nun kültür çekirdeğinin en önemli harcını oluşturmuştur. Medreselerin kronolojik olarak mimari planlarındaki etkileşimler ve değişimler olduğu aşağıdaki planlar incelendiğinde daha bariz bir şekilde görülmektedir.

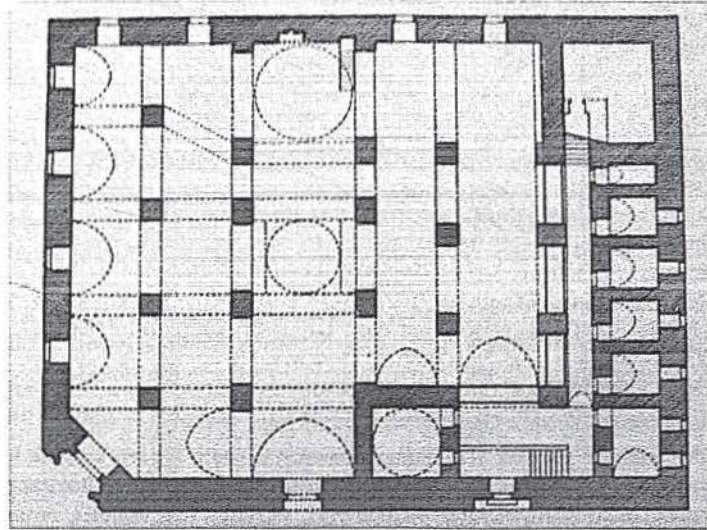
Mustansırıyye Medresesi Planı 1236, Nizamiye Medreselerinin modeli örnek alınarak yapıldığı için Büyük Selçuklu medrese mimarisine en yakın olan örneklerdendir.

¹⁹ Mehmet Şeker, *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Ankara, 1984, s. 112, 115.

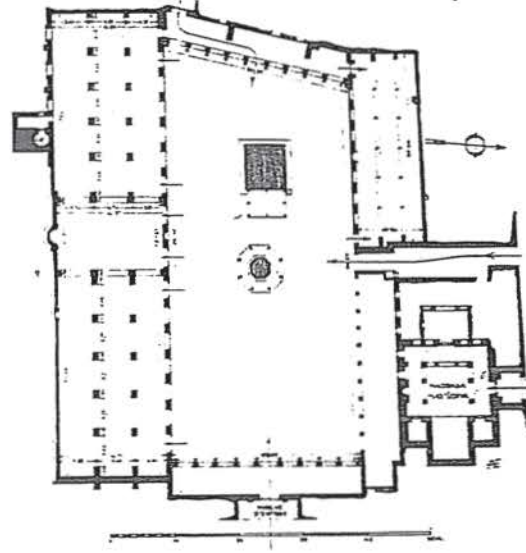
²⁰ Şeker, *a.g.e.*, s. 114-115.

Yağbasan Medresesi Planı Kapalı avlulu ilk medreselerdendir.
(Danişmendli-Niksar 1151-1153)

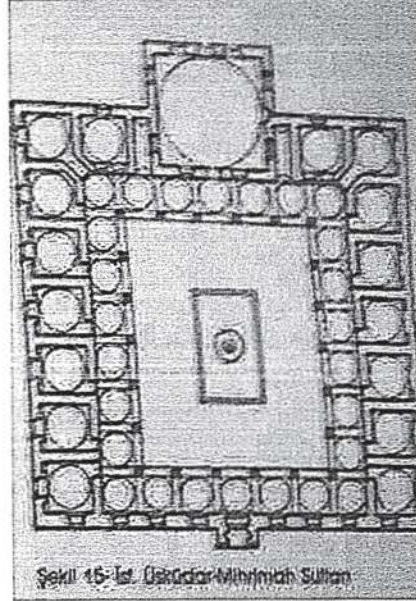

Külük (Gülük) Cami ve Medresesi
(Danişmendli-Kayseri-XII.yüzyıl 1135-1142)

Şekil 14. Düzün planı Gazneliler

Mesudiye Medresesi (Artuklu-Diyarbakır 1198,1223)

Şekil 15. Üsküdar Mihrimah Sultan

Klasik dönem Osmanlı Medresesi Planına bir örnek
Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi